

FİNANSAL KRİZLERİN BANKA BİRLEŞMELERİNE ETKİLERİ: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Çerçevesinde Kronolojik Bir Yaklaşım

Mehmet CİHANGİR^(*)

Özet: Günümüzde bankaların ekonomideki rolü salt bir “aracılık” işlevini aşmıştır. Türkiye gibi para ve sermaye piyasaları yeterince derinleşmemiş ülkelerde bu işlevler ülke ekonomilerini ayakta tutar niteliktedir. Bankacılık sisteminin sağlıklı olması ülke ekonomileri için büyük kazançtır. Bu sistemin sağlıklı olarak kalabilmesi ve büyümesi için yapılan önemli uğraşlardan biri banka birleşmeleridir. Pek çok nedeni bulunmasına karşın banka birleşmelerinin önemli bir nedeni de yaşanan finansal krizlerdir. Az sayıda örnek dışında gönüllü banka birleşmelerinin görülmediği ülkemizde kamunun zorlamasıyla ve zorunluluktan kaynaklanan çok sayıda banka birleşmesi sözkonusu olmuştur. Bu zorunluluklar incelendiğinde yaşanan finansal krizlerin bunlarda büyük ölçüde etken olduğu görülmektedir. Şüphesiz yaşanan ve gelecekte yaşanması olası finansal krizler ve banka birleşmeleri arasındaki ilişkilerin irdelenmesi sektörün geleceği ve ülke ekonomisine etkileri açısından önemlidir.

Abstract: Nowadays the function of banks in all economies has gone beyond its agency function. These functions are characteristics which hold alive a country's economy whose capital and money markets couldn't have been sufficiently deepened like Turkey. A healthy banking system is a big advantage for a country's economy. One of the most important efforts that have been undertaken to grow up and maintain the healthy structure is bank mergers. Although there have been a lot of reasons one of the most important motives for bank mergers is financial crises. In Turkey, where voluntary bank mergers haven't been witnessed except a few samples there have been many bank mergers in which government intervention and forcing had distinctive influence. When these necessities have been studied carefully it would be seen that financial crises had largely been effective in these mergers. Certainly examining the relations between bank mergers and previous financial crises and probable future is important for their influences on a country's economy and future of banking sector.

I.Giriş

Küreselleşmeyle birlikte dünya neredeyse “tek pazar” haline gelmiştir. Küreselleşmenin ekonomik boyutunun bir aşaması olan “finansal serbestleşme” ile bu etkileşim etkisini daha da artırmıştır. Örneğin Meksika’da, Brezilya’da, Rusya’da veya Türkiye’de yaşanan bir finansal kriz “bileşik kaplar”a dönmüş dünya pazarının hemen her yerinde kendisini bir şekilde hissettirmiştir. Türkiye yakın dönemde Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleriyle karşılaşmıştır. Bu krizler sonrasında özellikle bankacılık sektöründe büyük bir rehabilitasyona gidilmesi

^(*) Arş. Gör. Dr. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Finansal krizlerin banka birleşmelerine etkileri ve bundan sonraki süreçte yaşanabilecek krizlerin ve bankacılık sektörünün bundan etkileşiminin ne yönde olabileceğine ilişkin öngörülerini içeren çalışmada öncelikle Türk bankacılık sektörünü ciddi biçimde etkileyen Türkiye’de yaşanan krizler tarihsel bir perspektifle ele alınmıştır. Türk bankalarının istenerek veya bir rehavetin sonucu olarak gizlenen gerçek durumunu ortaya koyan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin anatomisi çıkartılmış, bu ve gelecekte yaşanması olası krizlerin bu sektörü nasıl etkileyebileceği öngörülme çalışılmıştır.

II.Finansal Krizler ve Bankacılık Sektörüne Etkileri

Finansal serbestleşmenin etkisiyle Türk bankacılık sektörü değişim ve gelişim sağlamak zorunda kalmış, bankaların kaynaklarını en etkin ve verimli biçimde kullanarak rekabet edebilirliklerini artırmayı zorunlu kılmıştır (LaGro, 2001: 62). Türk bankaları, özellikle son 20 yılda, hem kurumsal yapılarında önemli değişiklikler yapmayı başarmışlar, hem de hizmet ve ürünlerinin kalitesinde önemli artışlar sağlamışlardır. Bankalar insan kaynaklarını etkin biçimde kullanmaya başlamışlar, eğitilmiş ve kalifiye eleman yetiştirme ve çalıştırmada önemli aşamalar almışlardır. Bu durum yeni mali araç ve tekniklerin yaygın biçimde kullanılmasına olanak sağlamıştır. Bankalar aynı zamanda otomasyona yönelmişler ve bu girişimde dünya düzeyinde başarı sağlamışlardır. Örneğin ATM sayısı 1990-2000 yılları arasında sıfırdan sekiz bine çıkmıştır. Otomasyondaki gelişme nedeniyle, Türk bankaları, maliyetleri azaltmak ve bankacılık sistemlerinin etkinliğini artırmak için interaktif bankacılık hizmetleri sunmaya başlamışlardır. Bu kapsamda yurtdışı mali piyasalar ile bütünleşmeye çaba göstermişler, yurtdışında şubeler açmışlar, mali katılımlar ve ortaklıklar yoluyla uluslararası piyasalardaki paylarını artırarak uluslararası rekabete açılmışlardır (Erçel, 2001: 112). Ancak bu değişim ve gelişimlerine rağmen 1997 sonlarına gelindiğinde Türk Bankacılık Sektörünün gelişimi yavaşlamaya başlamış, Türk bankaları, finans kuruluşu olmayan kuruluşların rekabetine maruz kalmış ve kâr marjları azalmaya başlamıştır. Bu dönemde bankaların maliyetlerini azaltmak ve sinerji yaratmak amacıyla birleşme veya stratejik ortaklıklar oluşturmaları sözkonusu olabilirdi. Ancak bunlar da yapılamadığından, kâr marjlarında ciddi oranlarda daralmalar meydana gelmiştir. O tarihlerde, neredeyse bütünüyle iç ekonomiye endekslenmiş ve fonlarının çok büyük bölümünü reel sektör yerine devlete - Hazine Bonolarına- vererek verimliliği geri plana itmiş olan Türk bankacılık sektörü, tehlikeyi geçici olarak savuşturabilmiştir. Bu dönemde gelişmiş ekonomilerde var olan üst kurul Türkiye’de de oluşturulmuş, Bankalar Yasası ile bir takım yasal iyileştirmelerin yapılmasına çalışılmıştır (Esener, 1999: 20). Bu çalışmaların, sektörün gelişimi için yeterli olmadığı zaman içerisinde görülmüştür. Nitekim, bu sektöre çeki düzen vermek ve uluslararası normlara uymalarını sağlamak amacıyla son yıllarda devletin pek çok bankaya el

koyması, bu bankaları birleşmeye veya satmaya zorlaması bu savımızı doğrular niteliktedir. Bu gelişmelerin sonucunda, Artan rekabet ve düşen kâr marjları bankaları daha maliyet-bilinçli olmaya zorlamakta bu kapsamda verimlilik ve etkenlik ön plana çıkmaktadır (Erçel, 2001: 113).

Küreselleşme, finansal serbestleşme şüphesiz başarılı işletmeler için vazgeçilmez bir fırsattır. Finansal krizler ise, bu fırsatla birlikte yürüten risklerdir. (Kindleberger, 1978: 121). Bu yaklaşıma göre, finansal kriz, mania (cinnet), panik ve çökme dönemleri denilen üç dönemden oluşmaktadır.

Mania döneminde yatırımcılar paradan kaçarak, reel veya finansal varlıklara (gayrimenkul, mal, hisse senedi, tahvil vb.) kayarlar ki bu konjonktürel genişleme döneminde ortaya çıkar.

Panik sırasında ise, reel veya finansal varlıklardan paraya geçmeye çalışırlar ki bu da konjonktürün tepe noktasında ortaya çıkar.

Üçüncü ve son aşama olan çöküş döneminde ise, mania döneminde satın alınan tüm varlıklar (ev, arazi, bina, mal, hisse senedi, tahvil vb.)ın fiyatları hızla düşer.

Ülkemizde 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizleri çok iyi tanımlayan diğer bir tanım finansal krizi reel ve yalancı olarak iki boyutta inceleyen yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, hisse senedi, mal, gayrimenkul piyasalarındaki düşüşler, ulusal para biriminin değer kaybetmesi, işletmelerin, finans endüstrisinin veya borçlu hükümetlerin mali güçlüğe düşmesi, bunların hepsi yalancı krizlerdir. Buna göre, bir bankanın ödeyebilirliğini ya da likiditesini yitirmesi bir finansal kriz için yeterli değildir. Finansal kriz için gerçek krizin de ortaya çıkması gerekir. Gerçek kriz ise, ara (döviz) stokunun büyük ölçülerde, ani ve beklenmedik biçimde düşmesini son mevduat merciinin (Merkez Bankası'nın) önlemede yetersiz kalmasıdır (Karacan, 1996: 32).

Bankacılık krizi daha dar kapsamlı olarak tanımlanmaktadır. Nitekim genel bir tanım olarak bankacılık krizleri "bir yada daha fazla bankaya güvenin sarsılması, halkın aniden ve yaygın biçimde mevduatlarını geri çekmek için hücum etmesi" olarak tanımlanmaktadır (Parasız, 1999).

Para Krizi ise, bir ülke ulusal parasına olan güvenin kaybolması nedeniyle, özellikle sıcak paranın, yoğun biçimde ülkeyi terketmeye başlaması, merkez bankasının tüm destekleme çabalarına karşın, mevcut kurun sürdürülemez, ulusal paranın devalüe edilmesi veya tümünden dalgalanmaya bırakılması biçiminde tanımlanabilir (Seyidoğlu, 1999: 583).

A. Finansal Krizlerin Bankalara Etkileri

Kriz sürecinden, öncelikle bir ya da daha fazla banka etkilenir. Krizlerin temel nedeni olmasa da, bankacılık kesimi, bunalımı şiddetlendiren, derinleştiren önemli bir etken olarak görülmektedir (Akgüç, 2001: 18).

Bir kriz anında, bankaların likidite sorunu sistem veya diğer bankalar tarafından çözülürse kriz büyümaz. Aksi durumda, tüm bankalar müşterilerin yoğun biçimde mevduat çekiş talepleri ile karşılaşır. Toplumda oluşan

güvensizlik nedeniyle ortaya çıkan toplu talepleri karşılayabilmek için, bankalar mal varlıklarını satışa çıkartırlar ancak denge fiyatı oluşmayacağından, varlıklarını gerçek değerlerinin altında satarak müşterilerinin taleplerini karşılamaya çalışırlar. Bu çekişler sonrasında ortada kalan tasarruflar güvenilir olan başka bankalara veya piyasalara yönlendirilir. Ancak ekonomideki tüm bankalara güvensizlik oluşmuş ise, bu fonların nakite yönelmesi beklenir. Bu aşamada genelde üç eylem sözkonusu olur. Tasarruflar ya güvenli görülen kamu menkul değerlerine kayar, ya döviz şeklinde tutulur, ya da yurtdışındaki bankalara kayabilir. Merkez bankası müdahalesi yetersiz kalırsa pek çok küçük ve orta ölçekli banka iflas eder. Ayakta kalabilen bankalar da bundan olumsuz etkilenir. Çünkü faiz oranlarının aşırı artması ekonomideki borç-alacak dengesini ve beraberinde bankaların kredi portföylerini bozacaktır. Eğer tasarruflar için bir mevduat sigortası sözkonusu ise, bu kaçış olmayacaktır. Ancak Türkiye örneğinde olduğu gibi, buradaki zarar, eğer mevduat sigortaları özel sigorta kuruluşlarına yaptırılmamış ise kamusallaşacak, kârlar ise özelde kalmaya devam edecektir.

Pek çok ülkede olduğu gibi, yaşanan krizler sonucunda, büyük maliyetlerle, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına gidilmektedir. Krizin niteliğine göre, bankalar ya kamusallaştırılarak tasfiye edilmekte, ya birleşmeye zorlanmakta ya da sermaye enjeksiyonu gibi önlemlerle ayakta kalmalarına çaba gösterilmektedir. Nitekim krizlerle birlikte ortaya çıkan likidite yetersizliğinin giderilebilmesi için çözümün sermaye yeterlik oranının artırılmasında görülmesi, bu artırımın sağlanmasında ise dışsal kaynaklardan yararlanma arzusu küresel düzeyde banka birleşmelerinin temel etkenlerinden biri olmuştur (Heggsted, 1987: 705).

B.Türkiye’de Bankacılık Krizleri

Türkiye’de yaşanan ve özellikle bankalar açısından sonuç doğuran krizler dönemsel olarak incelendiğinde, Şubat 2001 krizine kadar 6 dönemden bahsedilebilir.

1.1930-1944 Dönemi

1930’lu yıllarda başlayan ve tüm dünyayı etkileyen kriz, tüm ekonomiyi, özellikle dış ticarete yönelik üretim yapan tarım kesimini ve bunlara kredi açan yerel bankaları olumsuz biçimde etkilemiştir. 1932-1938 yılları arasında, on banka kapanmış, bunların dışında 1930-1931 yılları arasında kurulan 5 yerel banka ise 1938-1940 yılları arasında tasfiye edilmiştir. Bu dönemin en büyük özelliği, devletin ekonomik kalkınma için politika değişikliğine giderek, devletçi ağırlıklı bir ekonomik yapılanmaya gitmesi, bu doğrultuda yerel bankaların iflaslarla sayılarının azalması ve devlet bankacılığının hızla gelişimidir. (ASOMEDYA, 2001: 39-57).

2.1949 - 1959 Dönemi

Bu dönemde, özellikle 1950’li yılların sonunda yaşanan ekonomik kriz ve durgunluk, özellikle küçük çaplı ve yerel nitelikli bankaların da içinde

bulunduğu 10'u yerli, 4'ü yabancı 14 bankanın iflasına ve kapanmasına neden olmuştur. (Akgüç, 1989: 47).

3.1960-1980 Dönemi

Bu dönemin başlangıç yılları 1958 İstikrar Programı'nın bankacılık kesimi üzerinde etkisini gösterdiği yıllar olmuştur. Ekonomideki bunalım ve durgunluk sonucu, 1960-1964 yılları arasında 4 yerel banka iflas ederek tasfiye edilmişlerdir. 1962 yılında, Türk Ekspres Bank ile Buğday bankası, Anadolu Bankası adı altında, 1963 Yılında ise, Ankara, İstanbul ve İzmir Halk Sandıkları, Halk Bankası çatısı altında birleştirilmişlerdir. Aynı dönemde, daha önceki dönemlerde faaliyetleri durdurulan 11 banka tasfiye edilmişlerdir (Karacan, 1996: 176).

4.1980'li Yıllar ve Bankerlik Krizleri

24 Ocak 1980 İstikrar Programlarının yürürlüğe konması sonucunda tüketicimin kısılarak tasarrufa yönelmesi sonucunda daralan tüketimle birlikte işletmeler ürünlerini iç ve dış pazarda satamaz olmuşlar ve ciddi miktarlarda stoklar birikmiştir. Bu durum işletmelerin çalışma sermayeleri gereksinimlerini artırınca işletmeler, zorunlu olarak yüksek faizle de olsa kredi kullanmaya başlamışlar. Pek çok işletme, bankalara özsermayelerinin çok üstünde borçlanmaları nedeniyle kredi limitlerini doldurmuş, sisteme hakim olan holding bankaları ise daha çok grup bankalarını finanse ederek diğer işletmelere kredi vermeye yanaşmamışlardır. Böylelikle bankalardan kredi alamayacak hale gelen işletmeler, son çare olarak gördükleri ve bankalara göre daha yüksek faiz öneren "banker" kuruluşlarına yönelmişlerdir. Aynı dönemde, yasal denetimden uzak biçimde faaliyetlerini sürdüren banker kuruluşları sayıca çok artış göstermiştir. Hükümetin, tasarrufları bankalara çekmek için yürürlüğe koyduğu "sırdış hesap" ve "isimsiz mevduat sertifikası" gibi enstrümanlar da işlevsiz kalınca bankerlik sistemi çığ gibi büyümüştür. Bankerleri bir kısmı, daha ziyade küçük tasarruf sahipleriyle işbirliği yapan küçük çaplı iken, bir kısmı ise holding ve bankalarla işbirliği yapan ve daha sağlam nitelikte görünmekteydiler (ASOMEDYA, 2001: 39-57).

24 Ocak 1980 İstikrar Kararları'yla pek çok işletme, yeni koşullara ayak uyduramayarak iflas etmiştir. Bunların pek çoğu bankerlere borçları olan işletmeler olduğundan buna bağlı olarak, daha ziyade küçük çaplı bankerler de hızla iflas etmeye başlamışlardır. Hükümetin getirdiği bazı kısıtlama ve düzenlemeler sonucunda küçük çaplı bankerlerin neredeyse tamamı kapanmış veya işlevsiz hale gelmiştir. Ekonomideki daralma büyük sermaye çevrelerini de etkilemiştir. Bu tür işletmeler de banka kredilerini ve çıkardıkları tahvillerin anapara ve faizlerini ödeyemez duruma gelmişlerdir. Bunun sonucunda daha güçlü görülen bankerler de batmaya başlamışlardır. Dönemin en tanınan banker kuruluşu "Banker Kastelli" Hisarbank'tan olan alacağını alamayınca kısa sürede batmıştır. Bu ve gelişen olumsuzluklar üzerine, Has Holding Grubu'na ait İstanbul Bankası, Kozanoğlu-Çavuşoğlu Holding Grubu'na bağlı Hisarbank ve

yine Kozanoğlu-Çavuşoğlu Holding Grubuna ait Ortadoğu İktisat Bankası (Odibank), üçü birlikte Ziraat Bankası'na devredilmişlerdir.

1954 Yılında kurulan İşçi Kredi Bankası'nın faaliyetleri 1983 yılında, 1917'de kurulan Türkiye Bağcılar Bankası (Bağbank)'ın faaliyeti ise 1984 yılında durdurulmuştur. Osmanlı Dönemi'nde kurulan İstanbul Emniyet Sandığı ise 1984 yılında Ziraat Bankası'na devredilmiştir. 1959 yılında kurulan Türkiye Öğretmenler Bankası (TÖBANK) 1987 yılında önce kamu bankası konumuna getirilmiş, 1992 yılında tüm aktif ve pasifiyle birlikte Halk Bankası'na devredilmiştir. Yine mali bünyesi bozulan ve bir kamu bankası olan Anadolu Bankası, 1988 yılında Türkiye Emlak Kredi Bankası ile "Türkiye Emlak Bankası" adı altında birleştirilmiştir.

Bu dönemde, bankacılık ve finans sektöründe yaşanan bu dalgalanmaların, liberalleşme süreci yaşayan tüm ülkelerinki ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu nedenle, bu dönemde yaşananları, dünyadaki benzeri olaylardan soyutlamak olası değildir.

Özellikle 1982 yılındaki banker olayından ve daha sonra, bazı bankaların iflas etmesi veya devletçe el konulmasıyla sonuçlanan krizin en önemli sonucu, "mevduatın özel bankalardan kamu bankalarına doğru yönelmesi" olmuştur ki bu süreç uzunca bir süre devam etmiştir (Karacan, 1996: 176). Bu durum, özel bankaların, kamu bankalarını "haksız rekabet yapmak"la suçlamalarına neden olmuştur.

5.1994 Krizi

1991-1992 yılları arasında, kamunun genişleyici para politikaları etkisini sürdürmüştür. Kamu sektörü borçlanma gereği, 1988-1993 yılları arasında, giderek artmış ve 1993 yılına gelindiğinde tutar olarak 233,972 milyar TL'ye ve GSMH'ya oranı da %12'ye ulaşmıştır (Ağanor vd., 1997: 3).

Yabancı para cinsinden pasif kıymetlerle aktif kıymetler arasındaki fark bankaların pozisyon durumlarını gösterir. Bu farkın pasif lehine olarak ortaya çıkması açık pozisyonu ifade eder. Bu suretle, özellikle düşük kur, yüksek faiz uygulamalarının sözkonusu olduğu dönemlerde bankalar, yabancı para cinsinden sağladıkları kaynakları, TL cinsinden kredilerde kullanarak önemli kârlar elde edebilmişlerdir. Nitekim 1994 Krizi öncesi dönemde, kamu iç borçlanma gereğindeki yüksek oranlı artış sonucunda faizler enflasyonun hayli üzerinde seyretmiş, bankalar açısından yurtdışından ucuz fon kaynağı bulup devlet iç borçlanma senetlerine yatırım yapmak oldukça cazip ve risksiz bir kazanç kaynağı olmaya başladığından dolayı, 1993 yılı sonlarında, bankaların yabancı para açık pozisyonları alabildiğince açılmış bulunmaktaydı.

Tablo 1: Türk Bankacılık Sektörü Açık Pozisyonu (1988-1993)

Yıllar	Açık Pozisyon (milyar \$)
1988	-0.250
1989	-0.720
1990	2.020
1991	1.140
1992	3.190
1993	4.970

Kaynak : K.Eser, "1994 Finans Krizi ve Finans Kesiminde Reform Arayışları", İşletme ve Finans, Eylül 1995, s.52.

1993 yılı sonunda hükümet, iç borç yükünün aşırı artması nedeniyle, iç borç piyasasına yapay bir müdahalede bulunarak, faizleri indirebilmek amacıyla, bono ve tahvil arzını kısıtlamıştır. Bankaların istedikleri faiz oranlarını yüksek bularak Hazine ihaleleri de iptal etmeye başlanmıştır. Hazine ile Merkez Bankası arasında yapılan bir anlaşma ile, Hazinesinin Merkez Bankası'ndan kullanabileceği kısa vadeli avans, bütçe giderlerinin %15'i ile sınırlı iken, bu limit yükseltilmiştir (Özatay, 1995: 24).

Hükümetin, kamu finansmanı için Merkez Bankası kaynaklarını kullanmaya yönelmesiyle birlikte bu piyasa neredeyse fiilen ortadan kalkmıştır. Hükümet ikinci bir kararla, kamu menkul kıymetlerinden elde edilecek gelirlere stopaj kesintisi uygulaması başlatmıştır.(Bu karar 1994 yılı Ocak ayı içerisinde kaldırılmıştır). Bunun sonucunda piyasada oluşan likidite fazlalığı, oldukça sığ olan İMKB tarafından emilemeyince, dövizde yönelmiş ve döviz fiyatları hızla artmıştır. Bu dönemde, bankalardaki döviz tevdiat hesaplarının TL'ye çevrileceği söylentisi ile birlikte, bankalardaki hem döviz hem TL cinsinden mevduata hücum (run) olmuştur. 14 Ocak 1994'te, Standart & Poor's ve Moody's adlı derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin notunu düşürünce, yabancı para açık pozisyonlarını iyice açmış olan bankalar, açık pozisyonlarını kapatmak için gerekli fonları yurtdışından borçlanarak kapatamama endişesiyle, ellerindeki likiditeyi dövizde çevirmeye başladılar. Bunun üzerine hükümet Hazine ihalesi açmış ancak talep gelmeyince çok az bir miktarda kağıt satabilmiştir. Burada da başarısız kalınca kuru savunmak için, Merkez Bankası, kaynaklarından döviz satmaya yönelmiş (bu arada kamu bankaları bile döviz satmak zorunda bırakılmıştır) ancak bunun da yetersizliği görülünce, bu uygulamadan da vazgeçilmiştir (Sak ve Ersel, 1995).

Kriz ile gelen bu şok, bankacılık sisteminin toplam varlıklarını ciddi biçimde azaltmış, aktif ve pasif yapısı ciddi biçimde değişikliklere uğramıştır. Krizle birlikte, faiz oranları yükselmiş, Interbank'ta gecelik binlerle ifade edilen faiz oranları ortaya çıkmış bozulan denge sonunda müşteri-banka ilişkileri büyük zarar görmüştür. Neticede bazı bankaların sahipliği el değiştirirken, yaşanan banka paniği nedeniyle mali bünyeleri oldukça zayıflayan, Marmara

Bank, TYT Bank ve Impexbank'a el konulmuştur. Bu bankalar ileri ki dönemlerde tasfiye edilmişler (ASOMEDYA,2001: 39-57), ancak, bu üç bankanın mevduat sahipleri hala paralarını alamamışlardır (Esener, 1999: 25).

Krizin önlenmesi amacıyla, 5 Nisan 1994 günü, "5 Nisan Kararları"yla bilinen istikrar önlemleri uygulamaya konulmuştur. Bu önlemlerin içinde bankacılık sektörünü doğrudan etkileyen karar, şüphesiz mevduata uygulanan sigorta tavanının kaldırılarak, mevduata "%100 garanti uygulaması" kararıdır. Bu uygulama krizin bitmesinde etken olmuş, ancak sonraki yıllarda, uygulamadan vazgeçilememesi nedeniyle ciddi tenkitlere uğramıştır. Bazı bilim adamı ve uygulayıcılarca Şubat 2001 krizinin nedenlerinden biri olarak gösterilirken (Muradoğlu, 2002: 22-25) bazılarınca da "zararın kollektif, kârın bireysel" olmasına neden olduğu savıyla etik olarak riskli görülmüştür (Karacan, 1996: 180).

6.Kasım 2000 Likidite Krizi

1997 yılında Tayland'da döviz krizi olarak ortaya çıkan (Yüzbaşıoğulları,2001: 22-36) ve kısa sürede bir çok Asya ülkesine yayılan "Asya Krizi"ni hafif etkilerle atlatan Türkiye, 1998 yılı Ağustos Ayı'nda Almanya'dan sonra en fazla ihracat yaptığımız Rusya'da ortaya çıkan "Rusya Krizi"nden daha fazla etkilenmiştir. Rusya ile birlikte, coğrafi konumu nedeniyle Türkiye'den de yabancı sermaye çıkışı başlamıştır. Bu durum bir yandan finans ve bankacılık sektörünün küçülmesine neden olurken, diğer yandan da kamu kesiminin yüksek borçlanma gereksinimini artırmış, dolayısıyla reel faizler de yükselmiştir. 1994 yılı Ağustos ayından itibaren, yurt içi ve yurtdışı finansman olanakları iyice daralınca, bankalar işletmelere verdikleri kredilerin bir kısmını geri çağırılmışlardır. Krize rağmen kamu bankaları reel sektörü krediletmeye devam ederek krizin reel sektörü etkilemesini geciktirmişlerdir. Ancak bu durumda, kamu bankalarının piyasalardan gittikçe artan miktarlarda borçlanma yoluna gitmeleri Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ön koşullarından biri olmuştur (ASOMEDYA, 2001: 39-57).

Bu dönemde, ülkedeki kronik enflasyonu önlemek amacıyla IMF ile 3 yıllık bir programı öngören ve parasal destekli bir stand-by anlaşmasına köprü görevi üstlenecek bir "Yakın İzleme Anlaşması" imzalanmıştır. Programda, bankacılık sektörüne büyük önem verilerek, sektör denetiminin daha etkin hale getirilmesi, bankaların sermayelerinin güçlendirilmesi ve açık pozisyonlarının sınırlandırılması yönünde yasal çalışmaların yapılacağı vurgulanmıştır.

Rusya Krizi'ni takiben 1999 yılı başlarında Brezilya Krizi yaşanmıştır. Bu kriz Türk Bankalarının belli bir süre yurtdışından borçlanma olanaklarını azaltmıştır.Bunun sonucunda bankalar, kendi TL ve döviz mevduatlarına yüklenerek kaynak yaratmaya başladılar. Mevduata getirilen sınırsız garanti nedeniyle, bir çok banka kaldıracabileceğinden fazla faiz yükü altına girmiştir. Toplanan kaynaklar da verimli ve etkin kullanılmayıp, genellikle grup şirketlerine dolaylı finansman biçiminde sunulunca bir çok bankanın mali

yapısında ciddi sorunlar çıkmıştır. Bunun sonucunda, öncelikle, Interbank, Bank Ekspres ve Türk Ticaret Bankası TMSF'na devredilmiştir. 1999 yılı sonunda, bunlara Yurtbank, Egebank, Yaşarbank, Sümerbank ve Esbank da eklenmiştir. Ayrıca, Birleşik Yatırım Bankası'nın bankacılık faaliyetine son verilmiştir. 1999 yılı Haziran Ayı'nda kurulan koalisyon hükümeti yeni Bankalar Yasasını çıkarmış ve makro dengeleri düzeltmek amacıyla IMF ile 17. Stand-by Anlaşmasını düzenlemiştir.

Ekim 2000 ayına gelindiğinde ülkede, IMF politikalarının uygulanması sıkı biçimde yapılmakta ve halkın çok büyük tepkisine rağmen, bu uygulamanın olumlu etkileri görülmektedir. Krizi oluşturacak herhangi bir neden de görülüyordu. Kasım 2000 öncesi faizler düşmüş, enflasyon %40'ın altına inmiştir (Karabulut, 2002: 136). Ancak halk tepkisi nedeniyle, hükümetin programı sahiplenmez görünümü, ve sorumluluğun neredeyse sadece bürokratlara terkedilmiş görünüyor olması, yabancı finans çevrelerince görülüyor ve dile getiriliyordu. Ancak ülkemiz bankalarının şeffaflıktan yoksun olmaları, bankacılık kesiminde eksik bilgilendirilmenin kaynaklarından biriydi (Yay vd., 2001: 47). Bankaların yıl sonuna doğru hesap kapatma, bilanço ayarlama gibi nedenlerle açık pozisyonlarını kapatma eğilimleri, borsada işlem yapan yabancı yatırımcıların kâr realizasyonu amacıyla elde ettikleri gelirleri dövize çevirme gibi normal çabalarına ek olarak, yurtdışı finans çevrelerindeki kriz beklentileri daha fazla bir döviz talebi oluşturdu. Yabancı yatırımcılar da ülke riskini düşünerek ülkeden çıkmaya başlayınca, dövize olan talep normalin çok üzerinde artmıştır. Aynı dönemde, bankalara yönelik düzenlemeler hızlanınca, bankalar açık pozisyonlarını kapatma telaşına girdiler. 4369 Sayılı Kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte, bankaların vergi erteleme olanaklarının ortadan kaldırılması ve geçmiş yıllardan gelen vergi yüklerini bir yıl içinde ödemek durumunda bırakılmaları bankaların likidite sıkıntısına girmelerinde etken olmuştur (Sümer, 1999: 10).

Piyasadaki TL miktarı sabit olduğundan, bankaların likidite talebi TL faizlerinin yükselmesine yol açmıştır. Bu tırmanış, yüksek miktarda Hazine kağıdı taşıyan ve bunu repo işlemlerinde kullanan bankaları zor durumda bırakmıştır. Bazı bankaların TMSF'na alınacağı söylentileri bankalar arasındaki işlem hacmini daraltmış ya da ortadan kaldırmış sadece az sayıda banka birbirleriyle işlem yapar hale gelmişlerdir. Yurtdışı yatırımcıların da sektörün zayıf yapısı ve ekonomideki beklentilerinin olumsuzluğu gibi nedenlerle (Tunç, 2001: 20-25) kısa sürede ellerindeki hazine kağıtlarını satarak ülkeden çıkmaları, ellerinde büyük miktarlarda Hazine kağıdı tutan ve bunları büyük oranda gecelik repo işlemleriyle finanse etmeye çalışan bankaların riskleri bu çıkışlarla birlikte büyük ölçüde artış göstermiştir. "Kara Çarşamba" olarak nitelendirilen 22 Kasım 2000 günü, Interbank gecelik faizleri, %873'e kadar çıkmıştır (Eğilmez, 2000). Aynı dönemde, bazı ulusal bankalar, krizin olabileceğini tahmin ederek ellerindeki Hazine bonosu portföyünü küçültmüş, sabit getirili aktiflerin vadesini kısaltmışlar, 2000 yılı yaz aylarında faizlerin

düşmesine dayanarak likiditelerini artırarak krizden en az zararla kurtulmayı başarmışlardır (Yeşiloğlu, 2001: 155).

Borsa 2 gün içinde yüzde 12 değer kaybetmiş Merkez Bankası 1,5 milyar dolarlık döviz satmıştır. Repo ihalesi ile piyasaya 380 trilyon TL, daha sonra ise 1,5 katrilyon TL vermiştir. Kriz Kasım ayından sonra da devam etmiş 4 Aralık günü gecelik faizler yüzde 2.000 olmuştur. Borsa tarihi bir düşüş yaşayarak 7.329 puandan kapanmıştır. IMF ile yapılan anlaşma sonucu 7,5 milyar dolarlık ek rezerv kolaylığı piyasaları yatıştırmış ancak Merkez Bankası bu dönemde 6 milyar dolarlık döviz satmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Park Yatırım Bankası'nın bankacılık yapma izni kaldırılmıştır (ASOMEDYA, 2001: 39-57).

Yurt içindeki iki bankanın Demirbank'a kredilerini kesmeleri ve elindeki Hazine kağıtlarını garanti olarak kabul etmemeleri, elinde büyük miktarda kamu kağıdı olan ve sistemdeki krizden çok fazla etkilenen bu bankayı ödeme gücüne düşürmüştür. Türkiye'de bankaların bilanço yapıları incelendiğinde, pasifteki yabancı kaynaklar ile aktifteki varlıklar arasındaki vade uyumsuzluğu kolaylıkla görülebilir. Sözkonusu dönemde, özkaynaklar %3-5 civarındadır. Demirbank olayında görülen, bankanın, bilanço pasifinin %85'inin mevduat, yabancı fonlar ve bankalara borç gibi kısa süreli fonlardan oluşmasına karşın, aktifinin %85'inin ortalama bir yıl vadeli devlet tahvillerinden meydana gelmiş olmasıdır ki, bu da faiz riskini beraberinde getirmiştir. Vadeli kamu kağıtlarını gecelik borçlarla finanse etme alışkanlığı, (vade uyumsuzluğu) faiz riskini artırdığından banka nakit dengesini kuramamış ve ya yüksek faizle borçlanma ya da elindeki Hazine kağıtlarını düşük fiyatlarla satmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Her ikisinin sonucunun da zarar olacağı kesindir. İkinci seçeneği tercih ederek elindeki kamu kağıtlarını düşük fiyatlarla satmaya başlaması, piyasada kamu tahvil satış paniğinin başlamasına yol açmıştır. Yaklaşık 330 trilyon TL zarara uğradığı tahmin olunan bu bankaya, sonuçta el konulmuş ve TMSF'na devredilmiştir.

Pek çok iktisatçının "likidite krizi" olarak adlandırdığı bu krizde, BDDK'nın bankaları denetlemenin ölçüsünü ayarlayamayıp, polisiye önlemlere başvurması ve bankaları yılsonuna kadar açık pozisyonlarını kapatmaya (ve sermayelerinin %20'sine düşürmeye) zorlamasının payı olduğu söylenebilir (Yay vd., 2001: 48).

Özetle, Kasım 2000 Krizi'nin doğuş nedenleri, gerek TL'ye, gerekse dövize olan talebin artması ve bu talebin piyasa tarafından karşılanmaması sonucu faiz ve kurlardaki artış seyri olmuştur. Hazine'nin daha yüksek faizle borçlanır hale gelmesi uygulanan istikrar programına ilave yükler de getirmiştir. 22 Kasım'da başlayıp 5 Aralık'ta sona erdiği düşünülen kriz hakkındaki genel kanı, krizin önlenmediği ve sadece ekonomideki görüntüsünün geçici olarak kaybolduğu idi.

7.Şubat 2001 Krizi

22 Kasım-5 Aralık 2000 tarihleri arasında yaşanan krizin, bir bunalıma dönüşmemesi için, kısa vadeli ve geçici çözümler üretilmiş, böylelikle, krizin derinleşmesi geçici olarak ertelenmiştir. Bilindiği üzere, Kasım Krizi, uygulanmakta olan istikrar programının para ve kur politikalarına olan güveni iyice sarsmıştır. IMF'le yapılan görüşmeler sonucunda program yeniden revize edilerek, sağlanan bir miktar parasal destekle piyasalar kısmen durulmuştur. Ancak faiz oranları kriz öncesi seviyeye düşürülemedi, krizden sonra iç piyasa toparlanamamıştır. Bir yanda devalüasyon riski, öte yandan yüksek faizler nedeniyle, aşırı ölçüde gecelik borçlanma ihtiyacında olan kamu bankalarının ve portföylerinde yoğun biçimde kamu kağıtları bulunan TMSF kapsamındaki bankaların finansal yapıları iyice bozulmuştur. Bu dönemde Ziraat Bankası da sürekli olarak likidite sıkışıklığına düşmüş ve TCMB'na karşı yükümlülüklerini yerine getirememiştir. Bu bankanın TCMB'ndan talep ettiği paranın da sağlanmaması nedeniyle fon piyasasına TL talep edicisi olarak geri dönmesi de krizin etkenlerinden biri olmuştur (Çolak ve Yiğidim, 2001: 19). Ayrıca, 19 Şubat 2001 günü 7,6 milyar \$'lık döviz talebi olmuştur. Kasım Krizi'nde yabancıların piyasayı terketmelerinden kaynaklanan döviz talebi, bu kez yerli bankaların döviz talebine dönüşmüştür. Merkez Bankası likiditeyi kontrolde büyük bir ikilem yaşamıştır (Serdengeçti, 2002). Ancak likiditeyi serbest bıraksa dövize kaçış yaşanacağı, likidite vermese artan faizler nedeniyle bankaların borçlarının katlanacağı ikilemi sonucunda yaşanan kriz, hem faiz hem de döviz riskini yükselterek ciddi bir bankacılık krizine dönüşmüştür (Yay vd., 2001: 48-49). Nitekim gecelik faizler %6.200'lere kadar tırmanmış, piyasaya yapılan 5.36 milyar dolarlık müdahale de bu talepleri durduramayınca, 21 Şubat 2001 günü dövizde uygulanan çıpa politikasına son verilerek, kurun serbestçe dolanımına izin verilmiştir (Karabulut, 2002: 136).

Kriz sonucunda ulusal para bir hafta içerisinde %38 değer kaybına uğramıştır. IMF'den verilen ek kaynak sözüne istinaden TCMB, piyasaya TL, Dolar ve Euro vererek faiz ve kurları azalış seyrine sokabilmiştir. Krizden sonra, 3 Mayıs 2001 tarihinde, IMF'ye yeni bir "ek niyet mektubu" sunulmuştur. Bu mektupla, 2000 yılından bu yana uygulanmakta olan "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"na devam edildiği vurgulanmıştır. Ancak, krizin etkileri henüz giderilemediğinden, piyasalarda bir olumsuzluk yaşanacağı endişesi uzun süre devam etmiştir (Tunç, 2001: 20-25). Nitekim, Kasım 2000'den başlayıp, Nisan 2001 sonuna kadar, bankacılık sisteminden yaklaşık 11 milyar dolar tutarında mevduatın çıktığı gözlenmiştir (Global Bülten, 2002: 18).

Türkiye'de yaşanan bankacılık krizleriyle ilgili olarak söylenebilecek son sözler, bankacılık sektörünün, devalüasyondan ve piyasadaki likiditenin kaybolmasından büyük zararlar gördüğü, ancak likiditesi yüksek bankaların daha az zararlarla kurtulduğu, bankacılık krizlerinin nedeninin konjonktürel olmaktan çok yapısal olduğudur. Bankacılık sektörünün, yapısal sorunlarına

çözüm bulunmadığı takdirde, ülkede, bu tür krizlerin tekrar yaşanacağı beklentisi devam etmektedir.

Gözden kaçırılmaması gereken bir nokta da, bir krizi aşmak için alınan önlemlerin diğer bir krizin nedenlerinden biri olmasıdır. Bu kapsamda, 1994 krizini aşmak için yürürlüğe konan ve tasarrufa sınırsız devlet garantisi sağlayan uygulamanın Şubat 2001 Krizi'nin ana etkenlerinden birisini oluşturması, krizleri aşmaya çalışırken alınacak önlemlerin geçici olmaktan çok yapısal olması gereğini zorunlu kılmaktadır (Özbilen, 2002: 45).

D.Türkiye'de Yaşanan Krizlerin Banka Birleşmeleri'ne Etkileri

Ekonomilerde yaşanan krizlerin, finansal sisteme ve onun en önemli ögesi olan bankacılık sektörüne yansiyarak, tüm finansal sistemi ve ekonomiyi etkileyecek sorunlar ortaya çıkarması şüphesiz düzenleyici ve denetleyici kurumlar açısından en istenilmeyen bir sonuçtur. Ancak bu sorunun ortaya çıkması durumunda, düzenleyici kurumlar, kaçınılmaz olarak bir takım önlemler almak durumunda kalmaktadırlar. Krizlerin, banka birleşmelerine en önemli etkisi, kriz sonrası düşen banka fiyatları nedeniyle, bankaların, gerek kendi ülkesindeki, gerekse başka ülkedeki yatırımcılar açısından cazip hale gelmesidir. Böylelikle, kriz sonrası meydana gelen değer azalmasının sonucu olarak birleşme ve satın almalar sıklıkla yaşanmaktadır.

Her kriz sonrasında tekrarlanagelen bu olayların ekonomik, sosyal, siyasi ve toplumsal pek çok boyutu vardır. Kapatılan veya birleştirilen bir bankanın olumsuz etkisi sadece sahip veya sahipleriyle sınırlı kalmamaktadır. Yurtdışı piyasada, o ülkenin bankacılık sistemine olan güven azalmakta veya kaybolmakta, bunun sonucunda, diğer bankaların yurtdışı fon toplaması zorlaşmakta veya ortadan kalkmaktadır. Yurt içi uzantılarına gelince, öncelikle, tasarrufun tamamı devlet garantisi altında ise bu bankaların zararı tüm ülke halkınca tazmin edilmektedir. Kârların sadece sahip veya sahiplerince paylaşıldığı bir ortamda, zararın tüm toplumca üstlenilmesi büyük ahlaki ve moral çöküntülerine neden olmaktadır.

Bankacılığın bu küresel etkileri nedeniyle, uluslararası denetim, gözetim ve kontrol mekanizmalarının, kurum ve kuruluşlarının oluşturulması, AB ile entegrasyon süreci, artık bankaların sadece yurt içine yönelik olarak çalışmalarına olanak vermemektedir. Ülkemizdeki tüm bankaların toplam aktifinin, bazı yabancı ülkelerdeki orta büyüklükteki bir işletmenin toplam aktifinden çok az olması, bankalarımızı ya yurt içi, ya da yurtdışı bankalarla birleşmelerini zorunlu kılmaktadır ve bu süreç uzunca süre bu şekilde devam edecektir. Bankalarımızın, sonraki bölümlerde detaylı olarak anlatacağımız şekliyle iyileştirilme gereksinimleri, yeniden yapılanma çalışmaları ile giderilmek zorundadır. Aksi durumda, finansal serbestleşme ortamında, gerek yurt içinde, gerek yurtdışında ortaya çıkacak her krizde, bankalarımızın olumsuz yönleri öne çıkacaktır. Nitekim, Türkiye'de yaşanan Kasım 2000 ve

Şubat 2001 Krizlerinin ardından benzer durumlarla karşılaşmış ve Türk bankacılık sistemi bazı dramatik ve hızlı değişimlere uğramıştır.

Krizin en önemli etkisi yabancı yatırımcıların Türk bankalarına olan ilgisinde görülmüştür. Bu süreçte bazı yabancı yatırımcılar, Türk bankalarını satınalmaya ve onlarla ortaklık kurmaya niyetlenirken, bazı yabancı bankalar da Türk bankaları ile birleşmeye niyetlenmişlerdir. Aslında krizden önce de var olan yabancı bankaların Türk bankalarına ilgisi kriz sonrası artış göstermiştir. Bu artışın nedeni artık Türk bankalarının fiyatının kriz öncesine göre çok daha ucuz olmasıdır (Gorvett, 2001: 32).

Ortaya çıkan sonuçları özelleştirdiğimizde, pek çok yabancı bankanın satınalma ve birleşme ilgisini somutlaştırabiliriz. Şöyle ki, öncelikle Banque National de Paris (BNP) Finansbank'ı hemen satın almış, sonrasında, HSBC Demirbank'ı satın alarak Türk Bankacılık Sektörüne girmiştir. Citibank Türk Ekonomi Bankası (TEB) ile ilgilendiğini açıklamış, Unido Credito of Italy ise Demirbank'la ilgilenmiş ancak bu bankayı satın alamamış buna rağmen aramalarını sürdürdüğünü açıklamıştır. Societe Generale of France İktisat Bankası ile ilgilenmiştir. Aynı zamanda, ülkenin 4 büyük bankasının yabancı ilgililerle görüştükleri söylentileri piyasalarda dolaşmıştır. Özellikle bu olay krizin etkilerinin açıklanması açısından çok önemli bir adımdır. Çünkü kriz öncesinde bu tür şeylerin söylendiğine rastlanılmamıştır (Gorvett, 2001: 32).

Kasım 2000 Krizinde faiz oranlarının aşırı yükselmesi ve likidite sorunu, Şubat 2001 Krizi'nde de tekrarlanınca, ülkenin pek çok küçük bankası, %100'e varan devalüasyon ve çok büyük açık pozisyonlar nedeniyle iflas durumuna gelmiştir. Kamu bankalarının da bu olumsuz süreçten etkilenmesi ve diğer nedenlerle, devletin en büyük borç vericisi durumunda olan iki büyük bankasının özelleştirilme çabaları artış göstermiştir. Mudilerin tasarruflarının tamamı devlet güvencesinde olduğundan, bu bankaların doğru-dürüst bir performans göstermelerine gerek kalmamış, yönetsel becerisizlikleri görünmediğinden dürüst bankacılık çizgisinden şaşmış, bunun sonucunda devlet TMSF aracılığıyla iflas aşamasında olan bankalara müdahale etmek zorunda kalmıştır. Aynı süreçte, hükümet, batan bankaları tasfiye etmek zorunda kalmıştır.

Uzmanlara göre, yabancı bir banka müflis bir bankayı çok düşük fiyatlarla satın alabilmektedir. Nitekim Türk bankacılık sektörüne yabancı bankaların girişinde de bu saptamanın doğru olduğu gözlenmiştir (Gorvett, 2001: 33). İlave olarak, yeni bankacılık yasası birleşme ve ortaklıkları özendirilmektedir. Yeni yasa daha fazla likidite ihtiyacı ortaya çıkardığından, bankalar likidite gereksinimlerini karşılayabilmek için de yabancı ortaklara ihtiyaç duymaktadır.

Türkiye'nin en büyük holdinglerinden biri olan Doğu Grubu, sahibi bulunduğu Osmanlı Bankası ile Körfezbank'ı Osmanlı Bankası bünyesinde birleştirmiş, daha sonra ise Osmanlı Bankası'nı, ülkenin dört büyük bankasından biri olan Garanti Bankası ile birleştirmiştir. Üç bankanın

birleşmesi sonucunda aktif tutarı 1 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. Bu arada, Çukurova Grubuna ait Yapı Kredi ve Pamukbank'ın birleştirilmesine ilişkin talep BDDK tarafından kabul olunmamış ve Pamukbank, sorumluluklarını karşılayamaz hale geldiği gerekçesiyle TMSF'na alınmıştır (BDDK, 2002).

Türkiye'de yaşanan krizlerin anlatıldığı bölümlerde ismen değinilen bu bankalardan, mevduat sigorta fonu kapsamına alınanlar, daha sonra ya satılmış, ya birleştirilmiş ya da tasfiye edilmiştir. Ancak bunların hemen hiçbiri, ilgili bankaların sahip veya sahiplerince onanan eylemler olmamış tamamen ekonomik, siyasi, yapısal vb. olumsuz koşullar nedeniyle, kamu otoritesinin yapmak zorunda kaldığı eylemler olagelmıştır.

Yaşanan krizlerin bankacılık sektörüne etkilerinin sayısal verilerle araştırıldığı ampirik bir çalışma ve sonuçları izleyen bölümde aktarılmıştır.

Çalışmada öncelikle krizlerin henüz yaşanmadığı 1999 yılı ve krizin etkilerinin henüz çok etkilediği 2000 yılına ilişkin bankacılık sektörünün performansı araştırılmıştır. Daha sonra yaşanan krizlerin kriz sonrası dönemlerde bankacılık sektörünün performansını ne ölçüde etkilediği incelenmiştir.

E.Model ve Veriler

Bankacılık sektörü performans ölçütü olarak "etkinlik" kavramı ve formülasyonu kullanılmıştır. Akademik yazında etkinlik ölçümü parametrik ve non-parametrik olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Çalışmada bankacılık sektörünün etkinliğinin hesaplanmasında sıklıkla başvurulan Veri Zarflama Analizi kullanılmıştır.* Veri zarflama analizi (Data Envelopment Analysis-DEA) gerek özel sektörde, gerekse kamu sektöründe kullanılabilir ve işletmelerin etkinliğini kendi arasında görelilik olarak ölçüp, etkin olmayan işletmelerin zayıf yönlerini ortaya koyabilecek parametrik olmayan bir yöntemdir. Yöntemin pratik olması ve parametrik yöntemlere göre daha kullanışlı olması bu modele olan ilginin ana nedenleri olmuştur. Bu nedenlerle uygulamada, kar amaçlı olmayan kuruluşların da etkinliklerinin ölçülmesinde

* DEA Modeli hakkında ayrıntılar için bakınız.:

A.I.Ali ve L.M.Seiford, "The Mathematical Programming Approach to Efficiency Analysis", in Fried, H.O., C.A.K.Lovell ve S.S.Schmidt (Eds), The Measurement of Productive Efficiency, Oxford University Press, New York 1993, s.120-159., A.Charnes, W.W.Cooper, A.Y.Lewin ve L.M.Seiford, "Data Envelopment Analysis: Theory, Methodology and Applications"Kluwer Academic Publishers, USA, 1995., C.A.K.Lovell, "Linear Programming Approaches to the Measurement and Analysis of Productive Efficiency", Top, 2, 1994, s.175-248., L.M.Seiford, "Data Envelopment Analysis:The Evolution of the State of the Art (1978-1995)", Journal of Productivity Analysis, 1996, Vol.7, s.99-138., L.M.Seiford, ve R.M.Thrall, "Recent Developments in DEA: The Mathematical Approach to Frontier Analysis", Journal of Econometrics, Vol.46, s.7-38.

sıklıkla kullanıldığına rastlanmaktadır. Model doğrusal programlama prensiplerine dayanan bir teknik olup homojen oldukları varsayılan üretim birimlerini kendi aralarında kıyaslayarak en iyi gözlemi saptar ve bunu etkinlik sınırı olarak kabul eder. Diğer gözlemler bu etkin sınıra göre değerlendirilirler. DEA Modeli, benzer nitelikte (homojen) olan birimleri kendi aralarında karşılaştırdığından, diğer sektörlerle birlikte düşünüldüğünde bankacılık sektörünün bu açıdan diğerlerine göre daha homojen olduğu görülecektir. Parametrik yöntemlerde var olan, girdi ile çıktı arasında fonksiyonel ilişki kurmak zorunluluğu DEA Modelinde yoktur. Özellikle ilişkinin yanlış kurulması durumunda tüm modelin etkilendiği gözönüne alındığında, bu durumun önemi ortaya çıkacaktır. Charnes-Cooper-Rhodes'in, Farrell'in tanımından hareketle kurdukları kesirli programlama modeli ve bunun eş doğrusal programlama modeli (CCR), ölçüğe göre sabit getiri varsayımı altında toplam etkinliği ölçmektedir. Modelde etkinlik skoru 1.00 olan karar birimleri tam etkin olarak nitelendirilmektedir.

VZA'nde kullanılan girdi ve çıktı faktörlerinin seçimi son derece önemlidir. Bankacılık sektöründe bu verilerin seçimi son derece güçtür. Çünkü sektör çok sayıda değişkenle çalışmaktadır. Örneğin bazı çalışmalarda girdi olarak alınan bir faktörün diğer bir çalışmada çıktı olarak kullanıldığına sıklıkla rastlanmaktadır. Şüphesiz bunun en önemli nedeni bankaların asıl işlevinin tanımında yaşanan güçlüklerdir. Çalışmamızda bankaların "mevduat toplayıp bunu fon talep edenlere aktaran" aracılık yönü dikkate alınmış ve değişkenler de bu doğrultuda seçilmiştir.

Nitekim girdi değişkenleri olarak:

Aktiflerin ne kadarının kredi olarak kullanıldığını gösteren "toplam krediler/toplam aktif",

Aktif büyüklüğüne oranla toplanan mevduatı gösteren "toplam mevduat/toplam aktif",

Toplam aktiflerin ne kadarının özkaynaklarla karşılandığını gösteren "özkaynaklar/toplam aktif" oranları seçilirken çıktı değişkenleri olarak da aktiflerin ve özkaynakların karlılıklarını gösteren "net kar/toplam aktif" ve "net kar/toplam özkaynak" oranları ile bankaların gerçek işlevlerinin bir yansıması olan faiz dışı gelirlerin bu gelirlerin edinimini sağlayan faiz dışı giderlere oranı alınmıştır.

Veri olarak Kriz öncesi dönem olarak algılanan 1999 ve 2000 yıllarına ilişkin veriler, kriz sonrası ise 2002 ve 2003 yılına ilişkin veriler alınmıştır. 2001 yılına ilişkin veriler krizin en yoğun biçimde yaşandığı dönemi temsil eder nitelikte bulunduğundan modele alınmamıştır.

Modele sektörde 1999-2003 yılı döneminde devamlılığı bulunan 30 ticari banka alınmıştır. Bu sayı ve büyüklük neredeyse tüm sektörü temsil eder niteliktedir.

Ampirik Bulgular

Model çözümlenerek her bir bankaya ilişkin etkinlik skorları bulunmuş, bu skorlar üzerinden ise sektörün ortalama etkinlik skorlarına ulaşılmıştır. Veri Zarflama Analizinin CCR modeli kullanılarak yapılan çözümlenme sonucunda sektör etkinlik skorları aşağıdaki biçimde gözlenmiştir:

	1999	2000	2002	2003
Ortalama Etkinlik Skoru	0,71	0,82	0,69	0,87

Bu skorlara bakıldığında sektörün hiçbir dönemde tam etkinlik skoru olarak 1.00'e ulaşamadığı görülmektedir. Kriz öncesinde 0.71 ve 0,82 oranlarında etkinliğe sahip olan sektör krizin hemen sonrasında 2002 yılında var olan etkinliğini ciddi boyutlarda kaybetmiş ve büyük ölçülerde performans kaybına uğramıştır. Krizin olumsuz etkilerini azaltmak için yapılan yapısal düzenlemelerin ve diğer bazı ekonomik faktörlerin etkisiyle sektör 2003 yılında performansını artırmış ve tam etkinlik skoruna oldukça yaklaşmıştır. Bankacılık sektöründe kriz ve sonrası dönemlerde sıklıkla yaşanan zorunlu banka birleştirmelerinin diğer bankaları da uyararak bu skorların oluşumuna katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Ayrıca 2001 yılı içerisinde Körfezbank-Osmanlı ve Osmanlı-Garanti Bankası birleşmelerinin gönüllü banka birleşmeleri olduğu ve bu tür birleşmelerin ülkemizde ilk olarak yaşandığı gözlenmiştir.

III.Sonuç

Her kriz sonrasında tekrarlanagelen bankacılık olaylarının ekonomik, sosyal, siyasi ve toplumsal pek çok boyutu vardır. Kapatılan veya birleştirilen bir bankanın olumsuz etkisi sadece sahip veya sahipleriyle sınırlı kalmamaktadır. Yurtdışı piyasada, o ülkenin bankacılık sistemine olan güven azalmakta veya kaybolmakta, bunun sonucunda, diğer bankaların yurtdışı fon toplaması zorlaşmakta veya ortadan kalkmaktadır. Yurt içi uzantılarına gelince, öncelikle, tasarrufun tamamı devlet garantisi altında ise bu bankaların zararı anonimleşerek tüm ülke halkınca tazmin edilmektedir. Kârların bireyselleşerek, sadece sahip veya sahiplerince paylaşıldığı bir ortamda, zararın tüm toplumca üstlenilmesi büyük ahlaki ve moral çöküntülerine neden olmaktadır. Özetle, bu tür bankacılık olaylarının olumsuz etkileri, küreselleşen dünyada hem yurt içinde hem de yurtdışında ciddi olumsuzluklara neden olmaktadır.

Bankacılığın bu küresel etkileri nedeniyle, uluslararası denetim, gözetim ve kontrol mekanizmalarının, kurum ve kuruluşlarının oluşturulması, AB ile entegrasyon süreci, artık bankaların sadece yurt içine yönelik olarak çalışmalarına olanak vermemektedir. Ülkemizdeki tüm bankaların toplam aktifinin, bazı yabancı ülkelerdeki orta büyüklükteki bir işletmenin toplam aktifinden çok az olması, bankalarımızı ya yurt içi, ya da yurtdışı bankalarla birleşmelerini zorunlu kılmaktadır ve bu süreç uzunca süre bu şekilde devam

edecektir. Bankalarımızın, iyileştirilme gereksinimleri, yeniden yapılanma çalışmaları ile giderilmek zorundadır. Aksi durumda gerek yurt içinde, gerek yurtdışında ortaya çıkacak her krizde, bankalarımızın olumsuz yönleri öne çıkacaktır.

Yapılan ampirik çalışmanın sonuçları da göstermiştir ki Türkiye’de yaşanan krizler sonrasında bankalar yaşanan banka birleşmeleri sektördeki banka sayısını oldukça azaltmış ve kabul edilebilir sınırlara çekmiştir. Ayrıca krizleri takiben sektörde görülen düşük performans sektörde yaşanan birleşmelerin de etkisiyle sonraki yıllarda yeniden yükselmiştir. Öyleki sektörün etkinlik skorları kriz öncesi dönemlerin çok üzerine çıkmıştır.

Kaynaklar

- Charnes A., W.W.Cooper, A.Y.Lewin ve L.M.Seiford, “Data Envelopment Analysis: Theory, Methodology and Applications”Kluwer Academic Publishers, USA, 1995.
- Çolak Ö.Faruk-Aslan Yiğidim (2001), Türk Bankacılık Sektöründe Kriz”, Nobel Yayın Dağıtım, Ekim, Ankara.
- Karabulut Gökhan (2002), Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri, Der Yayınları, İstanbul.
- Karacan Ali İhsan (1996), Bankacılık ve Kriz, Tütünbank, İstanbul.
- Kindleberger Charles P. (1978), Manias, Panics and Crashes – A History of Financial Crises, John Wiley & Sons.
- Parasız İlker (1999), M.Ansiklopedik Ekon. Sözlüğü, Ezgi Kit., Bursa.
- Seiford L.M. ve A.I.Ali, “The Mathematical Programming Approach to Efficiency Analysis”, in Fried, H.O., C.A.K.Lovell ve S.S.Schmidt (Eds), The Measurement of Productive Efficiency, Oxford University Press, New York 1993, s.120-159.
- Seyidoğlu Halil (1999), Uluslararası İktisat, Göz.Geç. 13. B., İstanbul.
- Yay Turan, Gürkan Yay, Ensar Yılmaz (2001), Küreselleşme Süreci’nde Finansal Krizler ve Fin. Düzenlemeler, İTO Yay. No:2001-47, İst.
- Aganor R.R., C.S. McDermott, E. M.Üçer (1997), “Fiscal Imbalances, Capital Inflows and the Real Exchange Rate the Case of Turkey”, IMF Working Papers, January 1997 WP/97/1, s.3.
- Akgüç Öztin (1989), 100 Soruda T.’de Bankacılık, Gerçek Y., İstanbul.
- Akgüç Öztin (2001), “Türkiye’de Bankacılık Bunalımı”, İSO, Nis. s.18.
- Gorvett Jon (2001), “Turkish Banks Sell Off”, Middle East, September, Issue 315, s.32.
- Muradoğlu Gülnur (2002), “Globalizasyon, Dünya İle Bütünleşme ve Kriz”, Active Dergisi, Mart-Nisan 2002, s.22-25.
- Özatay F. (1995), “1994 Krizinden Alınacak Dersler”, İşletme ve Finans Dergisi, Nisan, s.24.
- Özbilen Şevki (2002), “Finansal Konsolidasyon ve Bankacılık Sektörüne Etkisi”, Finans Dünyası, Haziran, s.43-45.

- Sak G., H.Ersel(1995), Working Capital Needs, Credit Dependence and Corporate Sector Response to Crises, Eastern Economic Association Conference, Newyork, March 17-19 1995.
- Seiford L.M., “Data Envelopment Analysis:The Evolution of the State of the Art (1978-1995)”, Journal of Productivity Analysis, 1996, Vol.7, s.99-138.
- Seiford L.M., ve R.M.Thrall, “Recent Developments in DEA: The Mathematical Approach to Frontier Analysis”, Journal of Econometrics, Vol.46, s.7-38.
- Tunç Havva (2001), “Kriz ve Türkiye Ekonomisi”, İSO, Nisan, s.20-25.
- Yeşiloğlu Talat (2001), “Piyasaya 4-5 Banka Egemen Olacak”, Capital, Sayı 6, s.155.
- Serdar Sümer (1999), “Banka Birleşmeleri”, Active, Şubat-Mart, Sayı 5, s.10.
- ASOMEDYA (2001), “Türkiye’de Bankacılık ve Finans Krizleri”, Dosya, Mart, s.39-57.
- Global Bülten(2002), “Bankacılıkta Önemli Bir Konu: Mevduat Akışları”, Power-Global Bülten, Ocak, s.18.
- Heggsted Arnold A. (1987), Fundamentals of Mergers and Acquisitions, Editor: D. Johannes Jüttner – Tom Valentine, The Economics and Management of Financial Institutions, Longman, Melbourne. s.705.